

KIRGIZ YAZAR SIDIK KARAÇEV'İN EDEBÎ-KÜLTÜREL FAALİYETLERİ VE MENSUR ESERLERİNE BİR BAKIŞ

A LOOK AT THE LITERARY AND CULTURAL ACTIVITIES OF THE KYRGYZ WRITER SYDYK KARACHEV

Kemal GÖZ*

Öz

Modern Kırgız edebiyatını kuran nesil arasında yer alan Sıdık Karaçev yeni usul (Usul-i Cedit) mektebinde öğrenim görmüştür. Karaçev'in eserlerine yansıyan düşüncelerinde bu eğitimin izlerini bulmak mümkündür. Cedit mekteplerinde eğitim alan bazı yazarların yazıları ile Sovyetler Birliği'nin edebiyata bakışı arasında farklılıklar bulunmaktadır. Birçok Kırgız yazar eserlerinde yer alan düşünce tarzı Sovyet ideolojisiyle uyum sağlamadığı için eleştiriye maruz kalmıştır. Bu yazarlardan biri de Sıdık Karaçev'dir. Bu çalışmada Sıdık Karaçev'in kaleme aldığı eserler, eserlerine yöneltilen eleştiriler ve edebiyat alanında yaptığı faaliyetler üzerinde durulmuştur. Sıdık Karaçev'in yazı hayatına başladığı ilk yıllarda kaleme aldığı eserlerde görülen düşünce yapısıyla hükümetin edebiyata müdahale ettikten sonra oluşan düşünce yapısı arasındaki değişiklikler göze çarpmaktadır. Sıdık Karaçev'in yazı hayatına yansıyan bu değişim, çalışmalarından örnekler verilerek açıklanmıştır. Bu örnekler Karaçev'in edebî yönüne yapılan müdahalelerin onun sanatını getirdiği noktayı anlamak açısından önemlidir.

Anahtar Kelimeler

Modern Kırgız edebiyatı, Sıdık Karaçev, Mensur eser, Ala Too, Usul-i cedit, Kadın- erkek eşitsizliği

Abstract

Sydyk Karachev, who is among the generation that founded Modern Kyrgyz literature, studied at the new method (Usul-i Cedit) school. It is possible to find traces of this education in the thoughts reflected in Karachev's works. There are differences between the writings of some writers who were educated at Cedit schools and the Soviet Union's view of literature. Many Kyrgyz writers have been subjected to criticism because their way of thinking does not match with Soviet ideology. One of these writers is Sydyk Karachev. In this study, the works written by Sydyk Karachev, criticisms of his works and his activities in the field of literature were emphasized. The changes between the mindset seen in the works written by Sydyk Karachev in the first years when he started writing, and the mindset that occurred after the government intervened in literature are remarkable. This change reflected in Sydyk Karachev's writing life was explained by giving examples from his works. These examples are important to understand the outcome of interventions to Karachev and the final point in his art.

Keywords

Modern Kyrgyz literature, Sydyk Karachev, Prosaic work, Ala Too, Usul-i Cedit, Women and men inequality

* Dr. Öğr. Üyesi, Karamanoğlu Mehmetbey Üniversitesi Edebiyat Fakültesi, Türk Dili ve Edebiyatı Bölümü, gozkemal@yandex.ru, ORCID: 0000-0003-4768-6604 Karaman TÜRKİYE

Giriş

İşçi sınıfının olmadığı Müslüman Orta Asya halkları arasında dinî değerlerin sıkı sıkıya korunduğu toplum yapısı ile Sovyetlerin yaptığı tanımlar örtüşmediğinden Orta Asya'da eğitim ve propaganda faaliyetleri üzerinde ziyadesiyle durulmuştur. Nitekim Sovyetlerin yaptığı tanımları yayma aracı olarak gördüğü edebiyata yüklediği anlam eserlerin içeriğini de etkilemiştir.

Örneğin Sovyetlerin kadın- erkek arasındaki ilişki ve kadının toplum içindeki rolü ilgili yaptığı tanım Müslüman Orta Asya toplumlarının yapısı ile uyum sağlamadığı için hem edebiyatta hem de basın-yayında yeni Sovyet kadını ve erkeği üzerinde durulmuştur. Komünistlerin sosyalist inşa sürecinde en çok önem verdikleri kadın- erkek eşitliği konusu ile ilgili kurdukları sosyal kurumlar da vardır. Jenotdel (Jenskiy Otdel: Kadın Birimi) 1919-1930 yılları arasında faaliyet göstermiş ve Sovyetlerin toplum inşasında kadının alacağı rolü belirleme çalışmaları yapmıştır (Özdemir, 2019, s. 164).

Türk halklarından biri olan Kırgızların tarihi milattan önce 201 yılına kadar dayanmaktadır (Buyar, 2017, s. 49). Kırgızlar, MS. 840-920 yıllarında bir devlet kurmuşlardır. Bilhassa bu dönemden günümüze ulaşmış taş yazıtlar bulunmaktadır. Kırgız halkı bundan sonraki süreçte siyasi bir yapıyı ancak 19. yüzyılda Sovyetler bünyesinde teşkil ettirmişlerdir (Buyar, 2017, s. 47-87). Türk tarihinde önemli bir yere sahip olan Kırgızların tarihi süreçlerinde önemli dönüm noktaları vardır. Bunlardan biri de Kırgız basın- yayın hayatının başlangıcı olarak ifade edilebilir. Kırgız tarihindeki önemli gelişmelerden biri de 7 Kasım 1924 yılında Arap harfleri ile Kırgızca olarak Taşkent'te basılan ilk gazete *Erkin Too* (Özgür Dağ) gazetesinin yayınlanmasıdır.

Üç bin adet basılan dört sayfalık gazetenin birinci ve ikinci sayfasında Ekim İhtilali'nin önemi vurgulanmıştır. İkinci sayfanın diğer bölümünde *Lenin Colunda* (Lenin Yolunda) adlı bir makale üçüncü sayfada ise daha sonraları Kırgız edebiyatının kurucu isimleri arasında ismi ön sıralarda yer alacak olan Aalı Tokombaev'in *Ötköbördün Kelgen Kezi* (Ekim Devrimi Geldiği Zaman) şiiri yer almıştır. Yine üçüncü sayfada *Kırgız Muhtar Vilayeti'nin Önceki Durumu* adlı makale yayımlanmıştır. Dördüncü sayfada Kırgız Muhtar Vilayeti ile ilgili bazı bilgiler ve dönemin devlet adamı Cusup Abdrahmanov ile Kırgız Muhtar Vilayeti konulu bir röportaj yer almıştır (Altımoşova, 2013, s.76; Karasaev, 2001, s. 237).

Gerek Kırgız basın tarihinde gerekse çağdaş Kırgız edebiyatının temellerinin atılıp gelişmesinde çok büyük önemi olan *Erkin Too* gazetesi, devrine göre hatırı sayılır imkânlarla donatılmış eğitim merkezlerinde okuyan ve gelecekte Kırgız entelektüel sınıfını ve edebiyat kadrosunu oluşturacak kalemlerin kendi dillerinde kaleme aldıkları edebî çalışmaların bir kısmına yer vermiştir. Basın- yayına verilen önem *Erkin Too* ile sınırlı kalmayacak, 7 Kasım 1926 tarihinde *Leninçil Caş* gazetesi, 1930'da Frunze şehrinde *Sabattuu Bol* (Eğitimli Ol) ve 1927'de Oş şehrinde *Cer Tönkörüşü* (Toprak İnkılabı) gazeteleri yayımlanmaya başlayacaktır. Bu yayınlardan farklı olarak edebiyat, siyaset ve ziraat konularını işleyen dergiler ortaya çıkmış, 1928'de ziraat konularını ele alan *Dıykan* dergisinin yanı sıra *Cañı Madaniyat Colunda* ve *Komünist* isimli dergiler de yayın hayatına başlamıştır (Sadıkov, Baygaziev, Cigitov & Kerimcanova, 1987, s. 40).

Kırgız basın dünyasının ilklerinden olan *Erkin Too* (16 Kasım 1927'den itibaren *Kızıl Kırgızstan* (Karasaev, 2001, s. 243)) ve *Leninçil Caş* gazetelerinin yanında *Dıykan*, *Komünist* ve *Cañı Madaniyat Colunda* dergileri de ilk sayılarından itibaren şiir türündeki metinlere genişçe yer vermişlerdir. Dönemin süreli yayınlarında şiirleri yayımlananların büyük bir kısmını öğrenciler

oluşturmuştur. Bu öğrenciler arasında yer alan A. Tokombaev, M. Tokobaev, M. Elebaev, C. Camgırçiev, B. Kenensariev gibi isimler zamanla çağdaş Kırgız edebiyatının önemli isimleri olmuşlardır (Sadıkov vd., 1987, s. 43).

5 Kasım 1927 tarihinde temellerini S. Karaçev, K. Bayalınov, M. Elebaev, U. Abdukaimov, A. Tokombaev, K. Cantöşev, K. Malikov gibi isimlerin attığı *Kızıl Uçkun* (Kızıl Kıvılcım) adlı bir edebiyat derneği kurulur. Bu şekilde Sovyetler Birliği'nin ilk yıllarında, özellikle Kırgızistan'ın bir ülke olarak gelişmeye başladığı yıllarda, kültür ve edebiyat sahasında da birçok değişim gerçekleşir. Ülkenin entelektüel ve edebiyat kadroları oluşmaya başlar (Cigitov, 1982, s.163). Burada belirtilmesi gereken bir diğer husus da yeni siyasi rejimin eğitim alanında uyguladığı reformların temel prensibinin yeni ideolojiyi benimseyecek entelektüel bir kadro oluşturarak hâkimiyeti güçlendirmek olduğudur. Nitekim daha sonra bu prensibe rejimin işaret ettiği şekilde bağlı kal(a)mayanlar ağır şekilde cezalandırılmıştır. Ayrıca o dönemde şiir dışında hikâye kitapları da yayımlanır. Bunların içinde ilk göze çarpanlar K. Bayalınov'un *Acar* (Frunze, 1928), S. Karaçev'in *Erksiz Kündördö* (Esaret Günlerinde; Frunze, 1928) ve *Erik Tañında* (Özgürlük Şafağında; Frunze, 1929) adlı hikâye kitaplarıdır. Bu eserlerde işlenen konular 1917 İhtilali'nden önceki sosyal adaletsizlik, sınıf mücadeleleri, kadın-erkek eşitsizliği, kadın hakları, eski hayatın olumsuz yanları ve cahilliktir (Akmataliev, Baygaziev, Caynakova, Marazıkov, Musaev, Sadıkov, Toktonaeliv & Erkebaev, 2015, s.11).

Sıdık Karaçev'in Edebî Kişiliği

Edebî çalışmalarına 1918 yılında şiir yazarak başlayan Sıdık Karaçev (1900-1937) çağdaş Kırgız öykücülüğünün kurucularından biridir. Ekim Devrimi'nden önce okuma-yazmayı öğrenmiş ve hatta ilk edebî denemelerini yapmıştır (İbraimov, 1991, s.22).

1900 yılında Isık Göl bölgesinde yer alan Ton ilçesine bağlı Cıluu Bulak köyünde dünyaya gelen Karaçev henüz çocukken anne ve babasını kaybetmiştir. İlköğrenimini Karakol şehrindeki bir Tatar mektebinde almıştır. Ekim Devrimi'nden sonra bir süre Almatı'da *Kömök* gazetesinde çalışmış, ardından askere alınmıştır. Taşkent'teki Lenin adındaki askerî lisede 1920'den 1922'ye kadar iki yıl öğrenim gördükten sonra 1923 - 1924 seneleri arasında Taşkent'teki Karakol ilçesinde çalışmıştır. 1924-1930 yılları arasında *Erkin Too* gazetesinin sorumlu yazı işleri müdürü olarak görev yapmış, 1930 yılında Kırgız Devlet Neşriyat Kurumunda çalışmıştır (Kadırmambetova, 2015, s.6).

Sıdık Karaçev Ekim Devrimi'nden önceki yıllarda Tatar Türkçesiyle şiirler, piyesler ve hikâyeler yazmaya başlamıştır. *Turumtay* adlı hikâyesi 1917 yılında Ufa'da yayımlanmıştır. 1917 İhtilali'nden sonra 1918-1924 yılları arasında Sıdık Karaçev'in şiirleri ve hikâyeleri Türkistan ASSR (Turkestanskaya Avtonomnaya Sotsialistiçeskaya Sovetskaya Respublika: Türkistan Özerk Sovyet Sosyalist Cumhuriyeti) gazetelerinde yayımlanmıştır. Sıdık Karaçev'in Ekim Devrimi'nden sonra yayımlanan eserleri, özellikle şiirleri henüz bir araya getirilememiştir. Onun *Şandan Cürök!* (Şanlı Yürek), *Küzgü Tündö* (Sonbahar Gecesinde), *Ayaldar Saltanatına*, (Kadınlar İtibarına), *Dosuma* (Arkadaşıma), *Daniyarga* (Daniyar'a), *Tuuganga*, (Akrabaya), *Cer Sagımuu* (Vatan Özlemi) adlı şiirlerinin olduğu bilinmektedir. Bu şiirlerin çoğunluğu Sovyet hâkimiyetini destekler mahiyettedir. Bununla birlikte Sıdık Karaçev'in devrimden sonraki şiirlerinin Sovyet ideolojisi doğrultusunda yazılmadığını belirtmek gerekir. Örneğin *Cer Sagımuu* adlı şiirinde Sosyalist ideolojinin buyruklarıyla örtüşmeyen bazı ifadeler yer almaktadır (Kadırmambetova, 2015, s.7).

Karaçev'in 1924-1930 yılları arasında kaleme aldığı şiirleri *Kızıl Gül* (1926) ve *Erik Tañında* (1976) adlı külliyyatlarda yer almıştır (Akmataliev vd., 2015, s.8).

Sıdık Karaçev şiirler de yazmakla birlikte asıl başarısını nesir alanında kazanmıştır. Yazarın ilk hikâyeleri 1919-1920 yılları arasında *Kömök* ve *Uşkın* adlı gazetelerde yayımlanmıştır. Bu gazetelerde Karaçev'in *Süygönünö Koşula Albadı* (Sevdiğine Kavuşamadı), *Isık-Köl boyunda* (Isık Göl Kıyısında), *Aldangan Nur Kızı* (Aldanan Nur Kızı), *Üylönüüdön Kaçtı* (Evlilikten Kaçtı), *Kükük Menen Zeynep* (Gukuk Kuşu İle Zeynep), *Armanduu Eki Caş* (Heveskar İki Genç), *Erksiz Küindördö* ve 1928 yılında *Erik Tañında* hikâyeleri yayımlanmıştır (Mamıtbekov, 1970, s.149). Sıdık Karaçev'in Tatar edebiyatı etkisiyle kaleme aldığı hikâyelerin neredeyse tamamı eski dönemlerdeki kadın- erkek eşitsizliği konusuna hasredilmiştir. Bununla birlikte devrim öncesi Kırgız cemiyetine özgü olan bazı olaylar ve olgular, topluluktaki ataerkil feodal ilişkilerin kesilmesiyle ortaya çıkan karışıklıklar, göçebe hayata ait izlenimler ve Kırgızistan doğası taahhiye edilmiştir. Karaçev'in Tatarca kaleme aldığı hikâyelerin bazıları henüz Kırgızcaya çevrilmemiştir¹ (Akmataliev vd., 2015, s.10).

Karaçev drama alanında da kalemını sınınamıştır. Yazarın bu alanda ilk deneyimi Tatarca *Borç* (Vazife) adlı piyes olmuştur. Piyenin ne zaman yazıldığı, kaç perdeli olduğu belli olmadığı gibi el yazması metinleri de kayıptır. Tatar tüccarların hayatından kesitler içerdiği bilinen piyesi yine Tatar gençler amatörce bir gayretle sahnelemişlerdir (Cigitov, 1991, s.50). Yazarın *Teñdik Colunda* (Eşitlik Yolunda) piyesi 1928 yılında, *Töraga Zeynep* adlı piyesi ise 1929 yılında kitap olarak yayımlanmıştır.

Karaçev Kırgızistan'ın ilk mütercimlerinden biri olarak A. S. Puşkin'in *Dubrovskiy* ve *Beketçi* (İstasyondaki Görevli), L. Tolstoy'un *Şalpan Kulak*², A. P. Çehov'un *Talaa* (Bozkır) gibi eserlerini Kırgızcaya çevirmiştir (Kadırmanbetova, 2015, s.6).

Kırgız eleştirmen Salıcan Cigitov, Sıdık Karaçev'in edebî kişiliğini şu sözlerle özetler:

Kırgızcanın edebî dil olma yolunda emeklediği yıllarda ana dilinde kaleme aldığı şiirleri o sıralarda düzenli olarak Kırgızca yayımlanan gazete ve dergi olmadığından, kardeş dillerdeki gazete ve dergilerde yayımlatan ve böylece ana dilini işleyerek edebî bir dil olma yoluna sokan genç Kırgızların başında Sıdık Karaçev gelmektedir. Sıdık Karaçev, millî gazeteciliğimizin ve edebî dilimizin oluşup olgunlaşmasında büyük emekleri bulunan mümtaz bir şahsiyet olarak tarihlere geçmiştir. Biz, Sıdık Karaçev'i Kırgız gazeteciliğinin mihenk taşı ve çağdaş Kırgız edebiyatının oluşup olgunlaşmasında emeği geçenlerin en önde gelenleri arasında değerlendirmekteyiz (Cigitov, 2006, s.94).

Sıdık Karaçev'in Gazetecilik Faaliyetleri

1924 yılında *Erkin Too* gazetesinin sorumlu genel yayın yönetmenliğine, Taşkent'teki Kazak-Kırgız Eğitim Enstitüsünü 1923 yılında bitiren Osmonkul Aliev, sorumlu sekreterliğine ise Sıdık Karaçev tayin edilir. Karaçev o zamana kadar Almatı ve Taşkent şehirlerinde Tatar ve Kazak yazı dillerinde yayımlanan *Kömök* ve *Tilçi* adlı gazetelerde şiir ve hikâyeler kaleme almakta, bir gazetenin matbaa ve hazırlık aşamalarını da yakından bilmektedir (Bektenov, 1996, s.54).

Erkin Too gazetesini büyük bir gayretle çıkarmaya çalışan sorumlu sekreter Sıdık Karaçev gazeteye atfen *Erkin Too*'ya adlı bir şiir kaleme alıp bunu gazetenin ilk sayısında çıkarmak istese de daha sonra bu fikrinden vazgeçip o sıralar SAKU'da (Sredne-Aziatskiy Kommunističeskiy Universitet: Orta Asya Komünist Üniversitesi) öğrenim gören daha önce adı hiç duyulmamış bir

¹ Türkistan coğrafyasında kurulan Cedit mektepleri genellikle Tatarca eğitim vermekteydi. Bunun sebepleri arasında bu okulların kurulması ve maddi olarak desteklenmesinde Tatar tüccarların önemli rol oynaması vardır. Bölgede yaşayan Tatar tüccarlar ve halk kendi çocuklarının Rus okullarında eğitim almasını istememiş Cedit mekteplerinin kurulması ve yaygınlaşmasında bu durum etkili olmuştur (Cigitov, 2006, s.99-100).

² *Sarkık Kulak*, L. Tolstoy'un çocuklar için yazdığı hikâyelerden bir tavşanı anlatan *Rusak* ve iki köpeği anlatan *Milton ve Bulka* hikâyelerinden birisi olduğu düşünülmektedir.

öğrenci olan Aalı Tokombaev'in *Oktyabrın Kelgen Kezi* adlı şiirini gazetesinin ilk sayısına koymayı tercih etmiştir. Sıdık Karaçev'in gazeteye atfen kaleme aldığı şiir ise 2. sayıda yayımlanmıştır (Bektenov, 1996, s.55).

Karaçev bu şiirde *Aykın*³ mahlasını kullanmıştır. Bu mahlas *Erkin Too* gazetesinde kullanılan ilk mahlastır. Daha önce de Kırgız basın- yayın hayatında mahlas kullanarak şiir kaleme alan isimler Kasım Tınstanov ve Tokçoro Coldoşev'dir. Coldoşev *Kara Bulak*⁴ mahlasını kullanırken Tınstanov *K.T.*, *Kıt* veya *Kelgin* (Muhacir) mahlaslarını kullanmıştır. Sıdık Karaçev ise *Aykın*, *Zakım*⁵ ve *Çalkançı*⁶ mahlaslarını kullanmıştır (Bektenov, 1996, s.56).

Erkin Too gazetesinin ilk altı sayısında Sıdık Karaçev ile birlikte görev yapan Kırgızistan'ın ilk gazetecilerinden Kuseyin Karasaev'in Karaçev ile ilgili verdiği bilgilere Bektenov'un *Zamandaştarım Cönüdü Eskerüü* (Çağdaşarımla İlgili Hatıralar) adlı hatıratında tesadüf etmek mümkündür:

Sıdık Karaçev hakkında bildiklerim: Ben Sıdık Karaçev'i Erkin Too gazetesinde çalışmaya başlayınca gördüm. O Erkin Too gazetesinin sorumlu sekreteri olarak görevlendirilmişti. Onun fikirleri ve yayın faaliyetlerindeki bilgisine hayrandım. Bununla birlikte düzeltmenlik ve Kırgız aydınlarına makale yazdırıp getirme işleri bana verilmişti. Öğrenciydim, Mustafa Akmatuulu, görev arkadaşım da benim gibi bir öğrenciydi. Osmonkul Aliyev ise redaktördü. O bizim de okuduğumuz Kazak-Kırgız Eğitim Enstitüsünü 1923 yılında Bazarkul Daniyaroolar ile birlikte bitirmişti. Erkin Too gazetesinin ilk 6 sayısını Taşkent'te çıkardık. Sıdık Karaçev Prjevalski'deki Tatar okulunu bitirmişti, Tatarca'yı çok iyi biliyordu. Tatarların ünlü şairi Abdullah Tukay'ın

*'Ah ana dil, ah, güzel dil!
Babamın, anamın söylediği
Senin sayende öğrendim kendim
Birçok şeyi dünyadan!'*

gibi şiirlerini sürekli ezbere söylerdi. Sıdık Karaçev önceleri Tatar dilinde şiirler, hikâyeler yazmış, bir piyesi Kazan'da sahnelenmiş, bunu sonra öğrendim. Rusçayı da çok iyi biliyordu. Rus edebiyatının önemli yazarlarını okumuştı. Ona imrenirdim. Sıdık Sovyet iktidarının ilk yılları hakkında da çok söz söylerdi. Meğer, Kırgız gençlerinden ilkerden olup Kızıl Ordu'da askerlik yapmış. Frunze'nin komutasındaki birliklerde yer alıp Buhara Savaşı'na katılmış. Bu savaşta burnundan yaralanmış, burnunun bu yüzden eğri kaldığını kendisi söylemişti. Sıdık 1924'e kadar Prjevalski'deki 'Soyuz-koşçu' dairesinde çalışıyordu. Erkin Too gazetesine orada çalışırken çağrılmıştı, demek görevliler de onu tanıyordu. Pravda ve Pravda Vostoka adlı gazeteleri önümüze koyup maketini çıkarırdı. O zamanlar ben maket ne demektir hiç bilmiyordum bile. Sıdık bana 'Güzelce kopya et, imla hatası olmasın, bundan sen sorumlusun!' diye sürekli uyarırdı. Sözü'nün kısası bize yayın faaliyetlerini öğreten Sıdık olmuştu. Sıdık olmadan gazetesinin çıkması imkânsız gibiydi. Bu arada Aalı Tokombaev'in 'Oktyabrın Kelgen Kezi' adlı şiirinin Erkin Too'nun birinci sayısında yayımlanma serüvenini anlatayım. Bu şiiri Sıdık Ak Col gazetesinde Kırgızların yazdığı makale ve haberleri incelerken bulmuş. Aalı'nın bu şiirini ve Sıdık Karaçev'in Erkin Too'ya adlı şiirini hangi gazetede yayımlayalım diye tartıştığımızda Sıdık 'Hayır, gazetemiz Ekim bayramı

³ Aykın: Açık, net, belli.

⁴ Bulak: Suyun yer altından çıktığı yer; kaynak.

⁵ Zakım: Hafifçe esen bir rüzgâr.

⁶ Çalkan: Isırgan Otu.

günü çıkacak. Bu hepimizi özgürlüğe kavuşturan ulu Ekim bayramı. Bu yüzden ilk sayıya Tokombaev'in şiirini koyalım. İçinde Kazakça sözler de varmış, ben biraz düzelttim.' Diyerek bu şiiri koymayı tercih etti. Aalı Tokombaev'in Kırgız Sovyet edebiyatının önderi namını almasını esasında Sıdık Karaçev sağladığını söyleyebiliriz. Erkin Too gazetesinin ilk zamanlarda nasıl basıldığı, gazetede neler olduğuyula alakalı hatırladıklarım bunlardır (Bektenov, 1996, s.76).

Erkin Too gazetesinde farklı edebî türlerin ortaya çıkması ve gelişmesinde de Karaçev'in önemli rolü vardır. Felyeton (hicivli deneme ya da gazete fıkrası) türünde yazmış hem kendisi birçok yazı kaleme almış hem de çağdaşlarını teşvik etmiştir.

İdama Giden Yol

Sovyetler Birliği zamanında merkezde (Moskova'da) alınan kararların birlik cumhuriyetlerinde algılanması ve uygulanması daha sert oluyordu. Stalin'in *Proletarskaya Revolutsiya* (Proleter Devrim) dergisinde yayımlanan *Bolşevizm Tarihinin Bazı Sorunları* (1931, No:6) adlı makalesinin Kırgızistan'daki yansımaları birbiri ardına gazetelerde çıkan eleştiri makaleleri şeklinde olmuştur. Özellikle ilk gençlik dönemlerinde Kazak aydınlardan dersler alarak onların fikirlerinden etkilenen, ilk şiirlerini Kazakça yazan Kasım Tınıstanov ve Tatarların kurduğu Cedit mekteplerinde okuyarak Cedit fikirlerinden etkilenen Sıdık Karaçev bu eleştirilerden fazlası ile etkilenmişlerdir.

Bu dönem için söylenebilecek unsurların başında sınıflar arası mücadele algısı gelmektedir. İşçi sınıfı (Proletarya) ve Burjuva sınıfı arasında meydana gelmesi beklenen mücadele; Burjuva sınıfı ile savaşmak, mallarını alarak kolhoz hesaplarına geçirmek şeklinde açıklanıyordu. Proleter bir yazar da sınıflar arası mücadeleye katılmalı ve edebiyat dünyasında bu savaşı kıyasıya devam ettirmeliydi. Bu savaşın kime karşı olacağı sorusu Burjuva yanlısı bir yazara karşı şeklinde cevaplanmış ve konumu ne olursa olsun yazarların eski yazdıkları yeniden okunarak hatalar aranmaya başlanmıştır. Bu kötü geleneğin başlangıcı Moskova'da oluşmuştur. 1922 yılında *Molodaya Gvardiya* dergisinde yazan yazarların bazıları yeni bir edebî grup kurmuşlardır. *Oktyabr* adını verdikleri bu edebî grubun amacı edebiyatta Komünist bir çizgi oluşturmaktır (Dimitrieva, 1966, s.390). 1923 yılında toplanarak ilk konferanslarını yapan *Oktyabr* grubunun oluşturduğu MAPP'ın (Moskovskaya Assotsiatsiya Proletarskih Pisateley: Moskova Proleter Yazarlar Derneği) yayın organı *Na Postu* dergisi çıkmaya başlamıştır (Dimitrieva, s.390). *Na Postu* dergisinde zamanın önemli yazarlarına karşı ağır eleştiri makaleleri kaleme alınmıştır. Örneğin derginin ikinci ve üçüncü sayılarında Maksim Gorki'nin (1868-1936) *Benim Üniversitelerim* adlı eseri A. Zonin (1901-1962) tarafından devrimle hiçbir ortak noktası olmamakla suçlanmıştır (Dimitrieva, s.395). 6 sayı çıkan *Na Postu* dergisi 1925 yılında kurulan RAPP'ın (Rossiyskaya Assotsiatsiya Proletarskih Pisateley: Rus Proleter Yazarlar Derneği) yayın organı hâline gelecek ve adı *Na Literaturnom Postu* şeklinde değişecektir. 1926-1932 yılları arasında yayımlanan dergideki eleştiri üslubu birçok eleştirmen ve yazar tarafından benimsenmiştir. Dönemin öne çıkan büyük yazarlarını da eleştiren RAPP üyeleri edebiyat dünyasında terör estirmişlerdir (Cigitov, 1991, s.66). Bu dönemde kurulan birçok edebî oluşum ve bunlar arasındaki tartışmalar 1932 yılında hepsinin kapatılmasıyla son bulmuş, 1934 yılında toplanan Sovyet Yazarlar Birliği'nin birinci kurultayında ise parti politikalarının edebiyata yansımaları denetleyen kurum Sovyet Yazarlar Birliği olmuştur.

Kırgızistan sahasında ise yaralayıcı eleştirileri ile ön plana çıkan kalemlerin başında Aalı Tokombaev gelmektedir. Tokombaev'in hem Sıdık Karaçev'i hem de Kasım Tınıstanov'u konu alan eleştiri yazılarındaki üslubu ağır ve zanlar üzerine kuruludur. Örneğin *Adabiyat Cat İdeyadan Tazalansın* (Edebiyat Yabancı Fikirlerden Temizlensin) makalesinde şu satırlara yer verecektir:

Aslında Sıdık zamanının milliyetçi, feodalist şairlerinden biriydi. Fakat Parti'nin Merkez Karar Alma Komitesi'nden çıkan karardan sonra o da fikirlerini değiştirdiğini söyleyerek Oş'tan gönderdiği mektupta: 'Ben baştaki Sıdık değilim, ben artık yeni Sıdık'ım, değiştim, hatta değiştiğimi, rejime gönülden bağlılığımı ispat etmek için 'Eki Ağım' adında bir de piyes yazıyorum.' şeklindeki cümlelerle değiştiğini, rejime bağlı olduğunu ifade ediyordu. Fakat, Oş'tan Frunze'ye geldiği günlerde eski dostları ile yaptığı bir sohbette 'Ben eski Sıdık'ım, yeni Sıdık olmaya hâlâ kendimi alıştırmaya çalışıyorum, Aalı üzerime geldiği için, yaz diye zorladığı için yazıyorum.' şeklinde konuştuğunu duyduk (Tokombaev, 1933'ten aktaran Cigitov, 2006, s.104).

Kendisine karşı yapılan suçlamalardan bunalan Karaçev bir itirafname ile üzerindeki baskıdan kurtulmak isteyecek ve bazı suçlamaları kabul etmek zorunda kalacaktır: "Son yıllarda yazdığım eserlerin tamamını yeniden kontrol ediyorum, düzeltiyorum... Tamam, Parti'nin 1932'de aldığı kararlardan önce yazdığım eserlerde burjuvazinin tesirinde kalmış olabilirim fakat 1932'den sonra bu tür zararlı fikirlerden tamamıyla kendimi arındırdım, fikir dünyamı değiştirdim." (Karaçev, 1934'ten aktaran Cigitov, 2006, s.105).

Yine Aalı Tokombaev, *Akademiya Keçesi Tuuraluu* (1932a, C.44), *Tınıstan uulu Kasımdın Özünü Bergen Sını Cana Anın Sırı* (1932b, C. 53) *Akademiya Keçesinin Tıyanagı* (1932c) vb. eleştiri yazıları ile Kasım Tınıstanov'un *Kasım İrlarının Cıyınagı* (1925) adlı eserini, daha sonra orta düzey mekteplerde okutulması için kaleme aldığı ders kitaplarını ve *Akademiyalık Keçeler* adlı piyeslerini defalarca rejim karşıtı olduğu gerekçesiyle suçlamıştır. Tokombaev, *Adabiyat Kıymılının Ar Kayısı Uçurunan* adlı yazısında Sıdık Karaçev'i de şu ifadelerle suçlar:

Edebiyatımızın ilk eserleri, yoldaş Sıdık Karaçev'in 1918'li yılında kaleme aldığı eserlerdir... Bu tarihten üç yıl sonra edebiyat ile alakalı konularda yoldaş Kasım Tınıstanov'un ismini duymaya başladık... Fakat bu iki yazarın eserlerini tam manasıyla incelemek, adı geçen yazarların eserlerini hangi siyasi düşüncenin etkisinde yazdıklarını iyi bilmek gerekmektedir Tınıstanov, eserlerini milliyetçi, Pantürkizm felsefesini temel alarak yazarken Karaçev ise feodalizmi kendisine yol edinmiş, devrime, devrimimize temelden karşı çıkmıştır (Cigitov, 2006, s.103).

Konu ile ilgili Ziyaş Bektenov'un hatıralarında da dikkate değer bilgiler vardır. 1933 yılının ağustos ayında M. Belotskiy⁷ (1895-1944) "Aalı Tokombaev ilk şiirini Lenin'e ithaf etti. Kasım Tınıstanov ise ilk şiirini Manas'a." diyerek Kasım Tınıstanov'a kızgınlığını dile getirir. Bunun üzerine Kasım Tınıstanov vakit kaybetmeden Belotskiy ile görüşüp dil biliminin tüm meseleleriyle ilgili yaklaşık üç buçuk saat süren bir konuşma yapar. Belotskiy Kasım'ın ilmine hayran kalıp "Yoldaş Tınıstanov sizle alakalı bazı yoldaşlar bana farklı bilgiler verdiler. Ben bugün sizin gerçek bir ilim adamı olduğunuza kanaat getirdim. Devletimizin sosyal bilimler ve sanat alanında gelişmesi için sizin gibi kişilere çok ihtiyaç var. Çalışmalarınıza devam ediniz. Benden bir yardım isteyecek olursanız, lütfen çekinmeyiniz." demiştir. Bu konuşmadan sonra Kirobkom (Kırgızskiy Oblostnoy Komitet: Kırgız Bölge Komitesi) bürosunda bazı kararlar alınır. "Aşağıda ismi geçen kişileri toplumdan soyutlayacağız." diyerek yaklaşık on kişinin ismi okunur. Bu listede Kasım Tınıstanov, Sıdık Karaçev, Kuseyin Karasaev, Kayridin Kasımbekov, Sultan Kurmanov, Turdakun Sopiyeve ve Mustafa Akmatov'un isimleri bulunmaktadır. Belotskiy hemen Kasım Tınıstanov'un ismini listeden çıkarttırır. Bunun üzerine Obkom'un (Oblastnoy

⁷ Dönemin Kırgız Bölge Komünist Partisinin birinci sekreteri.

Komitet: Bölge Komitesi) ikinci sekreteri Aytmatov⁸ da (1903-1938) Sıdık Karaçev'in ismini listeden çıkartır (Bektenov, 1996, s.54).

Kasım Tınıstanov da Karaçev gibi benzeri bir itirafname düzenlemiş, bunu hem sözlü hem de yazılı olarak ilan etmesine rağmen öldürülmekten kurtulamamıştı. Yine Aalı Tokombaev, Kasım Tınıstanov'un itirafından sonra *Tınıstan uulu Kasımdın Özünö Bergen Sını Cana Anın Sırı* adlı yazısında Tınıstanov'un pişman olmuş gibi yaptığını ama aslında düşüncelerini değiştirmedeğini iddia edecektir. Tokombaev, Karaçev'in 1934 yılındaki itirafı karşısında da benzeri bir tepki gösterecektir: "Her ne kadar Sıdık dava arkadaşlarının yolunda gitmeye devam etse de bizim Sıdık'ı onların elinden kurtarıp, yardım ederek onu yeniden kazanmamız, terbiyelememiz gerek." (Cigitov, 2006, s.105).

Sıdık Karaçev'in Mensur Eserleri

Modern Kırgız edebiyatının ilk hikâyesi Sıdık Karaçev'e aittir. Aslında Karaçev'in ilk hikâyeleri 1919-1929 yılları arasında *Kömök* gazetesinde yayımlanmıştır. *Kömök* gazetesinin sayfalarında Karaçev'in *Üylönüüdön Kaçtı*, *Süygönünö Koşula Albadı*, *Armanduu Eki Caş*, *Issık-Köl Boyunda*, *Aldangan Nur Kızı*, *Kükük Menen Zeynep* adlı hikâyeler de yayımlanmıştır. Yukarıda adı verilen ve Karaçev tarafından Tatarca kaleme alınan eserlerden sadece *Üylönüüdön Kaçtı* adlı hikâye Z. Mamıtbekov tarafından Tatar Türkçesinden Kırgız Türkçesine aktarılarak *Kırgızstan Madanıyatı* adlı gazetede yayımlanmıştır⁹ (Cigitov, 2006, s.101).

Cedit etkisi var mı: Karaçev'in kaleminden çıkan edebiyatta üç önemli unsur dikkat çekmektedir. Bunlardan birincisi *Ah Milletim* teması, ikincisi kadın- erkek eşitsizliği, üçüncüsü ise okumak ve bilim almanın önemidir. Bilim almanın önemi daha çok maddiyatla ilişkilendirilmiş ve tahsil görmeyen kimse zengin olamaz vurgusu özellikle Özbek Cedit edebiyatında da fazlasıyla yer almıştır. *Ah Milletim* teması, okumak ve bilim almanın önemi özellikle *Üylönüüdön Kaçtı* adlı kısa hikâyede ön plandadır.

Üylönüüdön Kaçtı: 1919 yılında *Kömök* gazetesinin şubat sayısında Tatarca basılmıştır. Hikâyedeki temel çatışma Rus gimnazisyasında (lisesinde) okuyan gençlerle Tatar okullarında okuyan öğrencilerin duyuş ve görüş farklılıkları üzerine kuruludur.

Hikâye uzunca yapılan doğa tasvirlerinden sonra köylerin birindeki hareketliliğe odaklanır. Rusya ve Türkistan'ın büyük şehirlerinden yaz tatili için köyelerine dönecek olan öğrenciler için köyde hummalı bir hazırlık vardır. Çeşit çeşit yemekler yapılmakta ve çevre köylerden de insanlar, gelen öğrencileri görmek için buraya toplanmaktadır. Gökyüzünün berrak olduğu bir gece vakti öğrenciler köye gelir. Öğrencilerin gelişi bütün çevre köylerde de duyulur. Oyunlar eğlenceler tertiplenir ve gençler gönüllerince eğlenirler. Ertesi gün köyün öğretmeni Ahmet gençleri kendi evine davet eder. Temaşa ikinci vaktine kadar sürer, ikinci üzeri gençler zaman geçirmek için büyük bir tepeye tırmanma kararı alır. Bir taraftan zirvede memleketlerinin güzelliklerini izlerken diğer taraftan da İsmail Ağa'nın oğlu Sultan'ın düğününde neler yapacaklarını konuşmaya başlarlar. Ancak hararetle yapılan bu konuşmadan Sultan hiç memnun değildir. Sultan Tatar okulunda okumaktadır. Rus gimnazisyasında okuyan arkadaşları ile bir tartışmaya girer:

*Ben size evleneceğim dediğimi hatırlamıyorum. Evlenecek olsam çok daha önce evlenirdim.
Ama ben okuyup adam olmak, gelecekte kendi milletime fayda sağlamak, eğitimsiz halkımın*

⁸ Kırgız yazar Cengiz Aytmatov'un babası Törökul Aytmatov kastedilmektedir.

⁹ 7 Aralık 1967

hizmetinde nefer olmak, onları düştükleri çukurdan kurtarmak için bilim alıyorum. Kaç yıldan beri öz topraklarımı bırakıp, gurbet ellerde yabancı, zorluklar içinde, gece uykusuna bile hasret kalarak bunun için uğraşıyorum, insan olmak için uğraşıyorum (Kadırmanbetova, 2015, s.16).

Sultan insan sınıfına girmediikten sonra -bunun için en önemli şart okuyup bilim almaktır- kesinlikle evlenmeyeceğini tartışmada yineler. Tatar mektebinde okuyan diğer arkadaşları Sultan'ı desteklerken gimnazisyada okuyan öğrencilerden Kasımbek, Sultan'a şu sözlerle mukabele eder:

Sizin gibi Tatar mekteplerinde okuyan şakirt efendiler her zaman 'Millet, millet' der gibi görünüyorsunuz ama elinizden bir kuruşluk bile fayda gelmiyor. Tatarların 'milletim' sözü sizin başınızı döndürmüştü. Eşeğini kaybeden tüccar gibisiniz. Ne ileri ne geri gidebiliyor şaşkın bir hâlde ortada öylece kalakalıyorsunuz (Kadırmanbetova, 2015, s.17).

Kasım'ın bu ağır sözlerinden sonra tartışma büyür:

Kasım Efendi. Kendinizin kim olduğunu unutmayın. Rusça okuyanların çoğu kendilerinin kim olduğunu bilmiyor. İşin doğrusu size "milletin" de gereği yok. Hepinizin kafasında mektep bittikten sonra Ruslara yazıcı, tercüman gibi şeyler olma fikri var. Bunu yapabilirsiniz cahil halkın alın teriyle kazandığı paraları onları aldatarak kendi cebinize geçirip üç dört kadın alıp hayatımı en güzel şekilde yaşayayım diye okuyorsunuz (Kadırmanbetova, 2015, s.18) diyen Sultan yerinden kalkarak yürüyüp gider.

Rus ve Tatar okulu öğrencileri arasındaki bu tartışmanın üzerinden iki üç gün geçmeden İsmail Ağa'nın düğün hazırlıklarına başladığı duyulur, Sultan düğüne yakın bir zamanda atlanarak bir yere gider ve bir daha dönmez. Herkes Sultan'ın öldüğünü düşünürken yakın arkadaşlarından birine Sultan'dan gelen mektupta fazla tafsilat olmasa da ölmediği haberi vardır. Onun yolu uzun, maksadı ise halkının özgürlüğünü ve geleceğini düşünmekti sözleriyle hikâye biter.

Diğer hikâyelerinde olduğu gibi Cedit edebiyatı etkisinin açıkça görüldüğü bu hikâyesinde geçen *Ah Milletim* kelimesi Sıdık Karaçev'in çok ağır bir şekilde eleştirilmesine ve Pantürkizm ideası temelinde eserler kaleme aldığı suçlaması ile karşı karşıya kalmasına neden olmuştur. Nitekim dönemin önde gelen kızıl kamçı eleştirmenlerinden Aalı Tokombaev şu şekilde yazacaktır: "1918 yılından itibaren 'milletim', 'müdanası' diyerek Sıdık Karaçev edebiyat dünyasına ilk adımını attı." (Tokombaev, 1933'ten aktaran Cigitov, 2006, s.103).

Erksiz Kündördö: Kadın- erkek eşitsizliği temasının ön planda olduğu uzun hikayedir. Kızların yaşlı erkeklere itibar ve zenginlik elde etmek amacıyla aileleri tarafından üçüncü, dördüncü eş olarak verilmesi konusunu merkeze alan eserde olaylar iki gencin arasındaki aşk etrafında gelişmektedir.

Erksiz Kündördö 1928 yılında kitap şeklinde yayımlanmıştır. Bu hikâye yazarın daha önce Tatarca yayımladığı *Süygönünö Koşula Albadı* hikâyesinin yeniden işlenmiş ve eklemeler yapılmış hâlidir. *Süygönünö Koşula Albadı* hikâyesinin başkahramanı Zuura, Cedit lisesinde eğitim görmüş bir kızdır. Kendisi gibi yeni usulle talim görmüş Çolponbay adlı delikanlıya âşık olur. Çolponbay da Zuura'yı canı gönülden sever. Zuura'nın babası Kaçkınbay gençlerin beraber olmasına mâni olur. Bu evlilikle zenginleşmek isteyen Kaçkınbay genç kızını yetmiş yaşındaki Acı adında zengin birisine dördüncü eş olarak vermeyi kabul eder. Kız, Acı'ya gönderileceği gece sevdiğine kavuşmak için evden kaçarak dağlara çıkar, dağlarda kurtlara yem olur. Mal mülk için kızının ölmesine sebep olan Kaçkınbay'ı halk lanetleyerek köyden kovar.

Bu hikâyenin içeriği *Esaret Günleri*'nde korunsada birçok olay halkası eklenmiş, kahramanların isimleri ve karakterleri değiştirilmiştir.

Erksiz Kündördö doğa tasvirlerinden sonra soylu bir aileden gelen Mamırbay'ın tanıtımı ile başlar. Mamırbay, yaşadığı bölgenin en zengin adamıdır. Malı mülkü çoktur. Üç karısı vardır. Yaşı epey ilerlemiştir ama gücü kuvveti yerindedir. Bu yüzden dördüncü bir eş almak istemektedir. Kendirbay ise bölgede son derece itibar edilen bir molladır. Kendirbay Molla, ilim tahsil etmiş birçok din adamıyla girdiği tartışmaları kazanmış, kapısının önünde dua etmek için her gün onlarca kişinin beklediği, çocuğu olmayanlara, hastalara, sıkıntısı olanlara nefesi ile yardım eden ve onların getirdiği hediyelerle geçinen bir hocadır. Hikâyenin merkezindeki kişiler ise Cıpar ve Cunuş'tur. Cıpar, Kendirbay Molla'nın kızıdır. Bir düğünde -gençlerin eğlence amacıyla toplandığı bir oyunda- Cunuş'u görmüş ve ona âşık olmuştur. Cunuş ise Tatar mektebinde okuyan bir gençtir. Yaşadığı yerdeki çocukları toplayıp onlara yeni usul okumayazma öğretmiştir. "20. yüzyılın ilk yirmi yılı, özellikle de onlu yıllar Orta Asyalı yazar ve aydınların yeni tarzda eğitim yoluyla halkı aydınlatmaya çalıştıkları bir dönemdir." (Söylemez, 2019, s. 152). Aydınların ortaya koymaya çalıştıkları bu oluşum burada Cunuş üzerinden anlatılmaya çalışılmıştır. Alışlagelen mahalle mekteplerinde hiçbir şey öğrenemeyen öğrenciler onun derslerinde çok başarılı olmuşlardır. Bu durumun bölgede duyulması mahalle mekteplerindeki mollaları rahatsız etmiştir. Mollalara göre Cunuş'un öğrencileri dinlerinden olacaklardır. Mollalar Cunuş'u bölge merkezine defalarca şikâyet eder, kaymakam yardımcısına rüşvet vererek Cunuş'u polis merkezine aldırırlar. Cunuş tehdit edilir ve çocukların dinleri ile ilgili konulara girmemesi sıkıca tembihlenir. Cunuş ve Cıpar'ın arasına bölgenin zengini Mamırbay ve Cıpar'ın babası Kendirbay girer. Kendirbay kızını memnuniyetle Mamırbay'a dördüncü eş olarak verir. Düğün hazırlıkları yapılır ancak gençler düğün gecesi kaçar. Kaçan gençler fazla uzağa gidmeden yakalanırlar. Cunuş hapse atılır, Cıpar ise -karısı olacak kadını bir bacaksıza kaptırdı- dedikodusundan çekinen Mamırbay'a dördüncü karı olur. Cıpar'ın mutsuz evliliği henüz bir yılını doldurmuşken Cunuş hapisten çıkar ve Cıpar'ı bulur. Gençler bir kez daha kaçmak için bir plan yaparlar. Bu sırada Mamırbay'ın obası göç etmeye hazırlanmaktadır. Çünkü Çarlık yönetimi I. Dünya Savaşı'nda zor duruma düşmüş ve Orta Asya'dan asker toplama kararı almıştır. Ayrıca bölgede huzursuzluklar başlamış, Rus köylerine saldırılar olmuştur. Mamırbay'ın obası da topluca bölgeyi terk edecek ve Çin'e doğru yola çıkacaktır. Yolda dar bir dağ geçidinde buluşup kaçmak üzere anlaşılan âşıkları bu sefer de ölüm ayırır. Cıpar kafileden geri kalarak Cunuş'la sözleştikleri yerde biraz bekler ama Cunuş yoktur. Bu sırada kurt ulumaları duyulur. Genç kız korkar ve atını biraz sürer... Mamırbay'ın adamları ise kaybolan Cıpar'ı aramaktadır. Ancak genç kızın atının ayakları karda kaymış ve uçuruma yuvarlanmış. Cıpar'ın cansız bedeni düştüğü yarın dibinde kalmıştır.

Klasik bir Cedit hikâyesi olan bu şablonun benzerleri Türk ve Özbek edebiyatlarında da vardır. Cedit edebiyatı ve Sovyetler Birliği'nde edebiyatı şekillendiren toplumcu gerçekçi edebiyat arasında neredeyse hiç farkın olmaması altı çizilmesi gereken hususlar arasındadır. Kadın-erkek eşitsizliği, halkı kandıran mollalar, dinin bazı hokkabazlar tarafından kendi çıkarları için kullanılması, zenginlerin emek sömürüsü yapan hırsızlar olarak görülmesi vs. konularının aynını Anadolu'da vücuda getirilen edebiyatta da görmek mümkündür.

Vurun Kahpeye'deki (1926) Aliye Öğretmen, *Esaret Günleri*'ndeki (1928) Cunuş Öğretmen'in dişi hâlidir. *Vurun Kahpeye*'nin zengini Uzun Hüseyin ve *Esaret Günlerinde*'nin zengini Mamırbay arasında fark neredeyse yoktur. *Vurun Kahpeye*'nin din adamı Hacı Fettah ve *Esaret Günlerinde*'nin din adamları Kendirbay ile dinimiz elden gidiyor diyerek kaymakamlığa Cunuş'u şikâyet eden mahalle mektebi mollaları da aynı kalemde çıkmışçasına benzerdir.

Altı çizilmesi gereken bir diğer konu da hikâyenin yazıldığı dönemde okur kitleleri arasında uyandırdığı yankıdır. *Erksiz Kündördö*'yü okumak isteyen birçok edebiyat meraklısı kitabı elde etmek için uzun uğraşlara girmiş, elinde kitap olanlar ise aynı hikâyeyi defalarca okumuştur (Tokombaev, 1934, C.97).

Erik Tañında: Sıdık Karaçev'in 1929 yılında basılan hikâyesi *Erik Tañında* diğer eserlerinden ayrılmayan bir yapıya sahiptir. Ürkün Vakası gerek Kırgız halk edebiyatına ve gerekse Kırgız modern edebiyatına yansımıştır. Özellikle modern edebiyatta Ürkün konulu birçok öykü ve roman bulunmaktadır (Aşlar, 2017, s.4). Karaçev'in bu eseri de Ürkün Vakası'ndan izler taşır. Eserde, Kasım adlı bir genç, daha birkaç yıl önce 1916 yılında Çarlık Rusya'ya karşı Türkistan halkı tarafından yapılan ayaklanma olan Ürkün Hadisesi'nin acı hatıralarıyla dolu Issık Göl kenarında arkadaşlarıyla zaman geçirmek için buluşur. Kasım'ın baktığı her yer artık umut doludur. Çünkü Ekim Devrimi yapılmıştır. Bu buluşmaya hikâyenin merkezdeki kahramanı Akmat da gelir. Akmat etrafta çok sevilen şakacı biridir. Olayları hikâye edişi çok ilginç olduğundan arkadaşları Akmat'a annesi ile aralarında geçen eski-yeni çatışmasını ve annesinin nasıl değiştiğini anlattırır. Akmat 1919 yılında Kızıl Ordu saflarına katılmış ve iki yıl boyunca Fergana'daki basmacılarla savaşmıştır. Ağır yaralanan Akmat'ı hava değişimi için doğduğu köye göndermişlerdir. Doğduğu köyde Sovyet iktidarı kurulsa da eski âdetlerin hâlâ devam ettiğini gören Akmat annesine rağmen ısrarla bu âdetlerle savaşmaya başlar.

Dincilerin etkisini azaltmak için mücadeleye başlamak gerektiğini sezdim. Bir fırsatını bulursam bir ekip kurmanın da zamanı geldiğini unutmadım. Kadınları erkeklerle denk hukuklu kılma, başlık parası, gençken evlendirme gibi âdetlere karşı acımasız bir savaşa girmenin ve cahillikle mücadele ile okuma-yazma kursları açmayı da öncelikli olarak kendime hedef olarak koydum. İşte, benim köyüme dönmemdeki asıl sebepler bunlardı (Kadırmanbetova, 2015, s.24).

Akmat'ın köyünde sınıflar arası mücadelenin tarafları tam olarak ortaya çıkmamıştır. *Komsomolların* (Kommunistiçeskiy Soyuz Molodeji: Genç Komünistler Birliği) içinde eski zenginlerin çocukları da vardır. Ayrıca Akmat'ın annesi örf ve âdetlere sıkı sıkıya bağlı bir kadındır. Oğlundan -zengin sınıftan olsa da- uzaktan akrabalarının yanına gitmesini, aileden ölenlerin mezarlarını ziyaret edip Kur'an okumasını ister. Ancak Akmat bunların hiçbirini yapmaz. Ona göre akraba olsa da ezici sınıftan olan zenginler ziyaret edilmez, kemikleri toprağa karışmış bir ölünün de kimseye faydası olmaz. "Sen istediğine inan anne. Sana karışmayız. Ama biz sadece gözümüzün gördüğü, sırrını bildiğimiz şeye inanırız." (Kadırmanbetova, 2015, s.36).

Hikâyenin ilk bölümü Akmat'ın köyde eski âdetler ve geleneklerle mücadelesi şeklinde geçer. Bıkıp usanmadan tarım işlerinde yeni teknolojileri kullanmak gerektiğini köylülere anlatır, toplantılarda toprak ağaları ve onların kuyruklarına karşı ateşli konuşmalar yapar.

Akmat ve diğer komsomol gençler Meder adlı birine 13 yaşındayken ikinci eş olarak verilmek istenen Kencekan adlı kızın düğününe giderek bu düğünü engeller ve polis çağırırlar. Meder, Akmat'ın amcasıdır. Akmat önce mallarını vergiden kaçırdığı için onu ihbar etmiş, ağır bir ceza ödemesine sebep olmuş, şimdi de düğününe polis çağırarak evliliğini engellemiştir. Annesi buna çok kızmıştır. Eski âdetlere körü körüne bağlı olan kadın için akrabalık ilişkileri yeni düzenden daha önemlidir. Bu olaydan sonra Akmat köyde çok durmaz. Okumak için *M* şehrine giderek parti mektebine girer. Okulda okumaya başlayalı bir buçuk yıl olmuştur ama ne o eve mektup yazmış ne de evden mektup gelmiştir. Akmat parti mektebini bitirdikten sonra *K* şehrindeki kömür madenine yönetici olarak gönderilir. Burada evlenir. Kendince bir hayat kurar. Karısı ile birlikte annesini yaşadığı şehre davet etmeye karar verir. Annesi başlarda şehirdeki hayatı pek

sevmez, eleştirir. Akmat annesinin teknolojik yenilikleri görmesi için sinemaya götürür ancak ekranda aslanları gören kadın korkup kaçar. Yine tiyatrodaki oyunun sonunda kadın oyuncuların açık elbiselerle dans etmesine kızar ancak giderek teknolojik yeniliklere alışan yaşlı kadın bütün bunların okumak bilim almak vasıtasıyla olduğunu yavaş yavaş kavrar ve köyüne döner dönmez Sovyet hükümetinin en önde giden savunucularından biri hâline dönüşür. Okuma-yazma bilmediği için ilk iş açılan kursa yazılır ve yaşına rağmen hızlı bir şekilde okuma-yazma öğrenir. Yeni Rus harfleri Arap harflerine göre daha kolay öğrenilmektedir. Kızlarını okula göndermek istemeyen eskinin temsilcilerine kızar, kız çocuklarının okula gitmesi için elinden geleni yapar. Köyde kadın temsilciliğinin kurulmasına önayak olur. Akmat'ın annesi bu şekilde yeni zamanın insanı hâline gelir ve yeni çağın aktif propagandacısı olur.

Hikâyenin yazılış amacı net olarak ortadadır. Herhangi bir sanat kaygısı gütmeyen yazar bu yüzden açık bir propaganda aracı hâline getirdiği hikâyesinde belirttik hakikate düşmüştür. Ayrıca hikâye Ürkün Hadisesi'nin acı hatıralarının taze olduğu bir zaman diliminde geçmektedir. Konuya dair Ziyayev'in verdiği tarihî bilgiler dikkat çekicidir:

Kırgız isyanlarının temel sebepleri son on yıl içinde onlara ait 200 bin hektar toprağın kamulaştırılması oldu. Orman alanlarının ellerinden alınması da kötü sonuçlar doğurdu. Sonunda Kırgızlar hayvan bakmak için yaylaların yetmemesi dolayısıyla çok zor durumda kaldılar. Pişpek ve Prjevalsk'a Rusya'dan gelen 40 bin ailenin yerleşmesi Kırgızların ekonomik çıkarlarına zarar verdi (Ziyayev, 2007, s.380'den aktaran Aşlar, 2017, s.3).

Tarihî kaynaklar eserlerde yansıtıldığı gibi yumuşak bir geçiş olmadığını göstermektedir. Sovyetlerin gerek ekonomik olarak yaptığı yanlışlar gerekse Kırgızistan yönetimine merkezden atanan ve bölgeyi ve insanı tanımayan yöneticilerin yaptığı hatalar aslında bölge halkının Komünizmi canı gönülden kabullenmediğini göstermektedir. Kırgızların içinden çıkan ilk devlet adamlarından Cusup Abdrahmanov günlüğünde bu tür yöneticileri "Komünist Parti üyeliği olan kolonizatörler" olarak nitelendirmektedir (Altymyshova & Hasaneva, 2019, s. 351).

Teñdik Colunda: 1929 yılında kaleme alınan *Teñdik Colunda* Karaçev'in Kırgızca kaleme aldığı ilk tiyatro eseridir. Yazar tarafından iki perdelik komedi olduğu söylenen dramada güldürü öğeleri yok denecek kadar azdır.

Elli yaşlarındaki Çodon'un 24 yaşında Satkın isimli bir oğlu ve 16-17 yaşlarında Canarkan adında bir kızı vardır. Satkın Taşkent'te okumakta ve yeni döneme göre eğitim almaktadır. Sovyetler Birliği ile meydana gelen değişiklikleri en yakından gören Satkın, öğrendiklerini kız kardeşine de aşılamıştır. Eski âdetlere göre yaşayan ve örflerine bağlı olan baba Çodon ve çocukların annesi Zulayka ile bu yüzden sık sık tartışmaktadırlar. Canarkan'ın sözlüsü evlidir. Evli bir adamın diğer eşi olarak evlenecek olan Canarkan'ın mihiri de alındığı için anne ve baba geleneklere karşı çıkmak istememekte, Satkın ise babasına karşı çıkmaktadır (Cigitov, 1991, s.51).

Kadın-erkek eşitsizliğine odaklanan eserde annesi Zulayka ile girdikleri tartışmada Canarkan yeni gelen devirle birlikte haklarını çok iyi öğrendiğini ve ailesinin evlenmesini istediği kişi ile kesinlikle evlenmeyeceğini açıkça söyler. Zulayka ise âdetlerden, geleneklerden kaçamayacaklarını ve verilmiş sözlerinin olduğunu söyleyerek çocuğuna kızar. Aynı tartışma konusundan Satkın da çok rahatsızdır. Canarkan Satkın'ın yakın arkadaşı ve köyün aktif komünistlerinden Suban'a âşıktır. Suban da Canarkan'ı sevmektedir. Satkın kız kardeşi ve yakın arkadaşının evlenmelerini sağlamak için babasına bir oyun düşünür. Babasının üye olduğu Koşçu'da (Fakir köylüler kooperatifi) yolsuzluklar olmuş ve soruşturma devam etmektedir. Ancak Çodon babasının okuma-yazma bilmemesinden faydalanarak kendi yazdığı ve mahkeme kararı süsü verdiği kâğıdı evlerine göndertir. Sonra evdeki okuma-yazma bilen kişi olarak kararı okur. Karara göre babası Çodon'a kooperatifteki zarar nedeni ile iki bin som ceza kesilmiştir.

Çodon bunu duyunca irkilir. Bütün varını yoğunu satsa bile bu parayı bir araya getirmesi şüphelidir. Telaşla atlanır ve para aramaya çıkar. Ancak kimseden para bulamaz. Satkın ve Suban, Çodon döndüğünde Suban'ın bankadan para bulduğuna Çodon'u inandırırılar. Ama bir şartları vardır. Canarkan ve Suban evlenecektir. Çodon çok sevinir ve buna razı olur ancak gençler paranın ertesi gün hazır olacağını şimdi para yerine bir senet olduğunu söyleseler de Çodon gençlere inanmaz. Tartışma büyür. O gün 8 Mart dünya kadınlar günüdür.

Satkın: Sizin yönettiğiniz zaman geçti. Artık yönetim bizde. Söylediğimiz fikirlere güzellikle inanmazsan inanma. İnanmaman bize lazım değil. Biz kendi bildiğimizi yapacağız.

Çodon: Yap ne yapacaksan da seni ayaklarından asayım baş aşağı.

Satkın: Yok asamazsın, bu devirde bizi öyle kolay kolay asamazsın. Kalkın hadi. Canarkan, Suban gidiyoruz. Çodon Ağa razı değilse emekçi halkın tamamına yarısını oluşturan kadınlar buna razı. Akşam tertiplenen 8 Mart kutlamalarına gideceğiz. Yürüyün, razı olmayanlar ağızlarını açıp bakıversin.

Çodon: Gidemezsin, evden çık da bir gör ne olacak!

Satkın: Gideceğiz, bu akşam komsomol düğünü nasıl olurmuş bunu gören halk gençlerden örnek alsın. Hadi yürüyün. Emekçi kadınların özgürlük gününde Canarkan'la birlikte onun gibi binlerce kadın da özgürlüğe kavuşacak (Karaçev, 1967, s.130).

Daha sonra Lenin'i öven bir şiirle perde iner.

Dramadaki çatışma yeni dönem ve eski dönem arasındaki duyuş ve görüş farklılığı üzerine kuruludur. Özellikle kadın hakları ve kadınların küçük yaşlarda evli erkeklerle sonraki eş olarak evlendirilmelerinin eleştirildiği şablon hem Cedit edebiyatının hem de toplumcu gerçekçi Sovyet edebiyatının ortak özellikleri arasındadır. Ceditçilerin ve Komünistlerin ortak özelliği olarak nitelenebilecek bu şablonun benzerini Sıdık Karaçev'i Pantürkist olmakla suçlayarak idam edilmesinde payı olan Komünist yazar Aalı Tokombaev'in eserlerinde de görmek dikkat çekicidir (Artıkbaev, 2003, s.84).

Satkın ve Canarkan'ın dramının yazıldığı dönemde var olan Kırgız aile kültüründe olmayan davranışlar sergilemeleri, bir baba ve oğul arasında döneme göre oldukça sert diyalogların geçmesi, 16 yaşındaki Canarkan'ın bir kadından ziyade genç bir erkek gibi davranışlar sergilemesi ve inandırıcılıktan uzak kurgu, altı çizilmesi gereken hususlar arasındadır. Ayrıca yazar tarafından komedi olarak tarif edilse de eser drama daha yakındır.

Satkın dönemin komünist gençliğinin genelini yansıtan bir tip olarak çizilirken karşısındaki çatışma kişisi babası Çodon'dur. Çodon eski âdetlerin temsilidir. Komünizmin toplum içinde yeni yeni yerleşmeye başladığı dönemde Kırgız toplumunda yerleşik olan birçok âdetin sistem tarafından yok sayılması ortaya bir kuşak çatışmasının çıkmasına neden olmuştur. Hikâye genel itibarıyla bu kurgu üzerine inşa edilse de eserde var olan belirtik hakikat inandırıcılığı etkilemiş, itibarî âlemlerle haricî âlemin arasının açılarak sarsıcılıktan uzak bir propaganda üslubunun oluşmasına neden olmuştur.

Karaçev'in eserleri kronolojik sırayla incelendiğinde yazarın duyuş ve görüşündeki değişikliği fark etmek mümkündür. Yıllar içinde *Ah Milletim* çizgisinden toprak altındaki ölülerin insana hiçbir faydası olmayacağı ve insanın sadece gördüklerine inanması gerektiği çizgisine gelen yazarın eğitim aldığı Cedit mektebinden edindiği fikirleri Sovyet iktidarının pekişmesi ile değiştirdiği ve farklı bir çizgiye geldiğini söylemek mümkündür.

Sonuç

Kırgız kültür hayatı 1920'li yıllarda inanılmaz bir hızla şekillenmeye başlamıştır. 1928'lere gelindiğinde Bişkek'te ilk oyunların sahnelendiği millî tiyatro salonu açılmıştır. Gazeteler, dergiler, okul kitapları ve ilk edebî eserler bu kültürel hayatın iç dinamiklerini meydana getirmişlerdir. Bu sürece edebiyata ve sanata hevesli gençleri bir araya getirmeyi başaran *Kızıl Uçkun* (Kızıl Kıvılcım) derneğinin katkısı büyük olmuştur. 1932 yılının ekim ayında Kırgızistan Yazarlar Birliği'nin kurulması kültürel ve edebî gelişimin varlığını perçinlemiştir. Elbette tüm bu kültürel gelişim süreci Komünist Parti'nin denetimi altında gelişim göstermiştir.

1930'lu yıllar parti yöneticilerinin sanat ve kültürel faaliyetlere baskısını arttırdığı, edebiyat ve sanat eserlerinde ideolojik yanlışların arandığı yıllar olmuştur. Bu süreç henüz 1940'lara gelmeden ağır trajedilerin yaşanmasına neden olmuştur. Stalinizm, özellikle Alaş Ordo oluşumu ve Cedit mektepleri ile bağlantısı olan Türkistanlı aydınların katledilmelerinde başrol oynamıştır (Buyar, 2017, s. 83-84).

Sıdık Karaçev de tıpkı Kasım Tınıstanov ve diğer Türkistanlı soydaşları gibi Stalinizm teröründen kurtulamamış, 1937 yılında idam edilerek hayatına son verilmiştir.

Edebiyatın tanımlama aracı olarak kullanılması, oyalama ve vakit geçirme işlevinin yanında kavramları tanımlamada hikâye, roman, şiir ve drama gibi türlerin kullanılması partinin edebiyat üzerindeki etkisinin tam olarak oluşmadığı yıllarda yazılan eserlerin daha sonraki yıllarda farklı yorumlanmasına neden olmuştur.

Kırgızistan sahasında ve bütün Orta Asya'da birçok aydının öldürülmesine sebep olan sorunun temelinde yatan asıl unsur, tanımların nasıl yapıldığı ile ilgilidir. Cedit edebiyatının tanımları daha çok milliyetçiliği içine alan bir çizgide iken Komünist edebiyat ahlaki köleliği kabul eden tanımlar üzerinden gitmiş ve Rus şovenizmine boyun eğmiştir. Sıdık Karaçev'in eserleri yüzünden yargılanarak öldürülmesi dönemin şartları itibarıyla baskın olan dünyayı tanımlama şekli ile uzlaşmak istemesine rağmen buna fırsat verilmemesi ile ilgilidir.

Extended Abstract

The Soviet Union used press and literature to tell the world how it defined societies. In this context, the meaning attributed to literature, which is seen as a publishing tool, has also affected the contents of the works. The first press organ of the Soviets was the *Erkin Too* newspaper published on November 7, 1924. This newspaper has an important place in laying and developing the foundations of Kyrgyz literature. Later, *Leninchil Cash*, *Sabattuu Bol* and *Cer Tonkorushu* newspapers were published. Students made up the majority of those whose poems were published in these periodicals of the period. Among these students, A. Tokombaev, M. Tokobaev, M. Elebaev, C. Camgirchiev, B. Kenensariiev were important names in modern up-to date Kyrgyz literature in the ongoing process.

One of the founders of Kyrgyz storytelling, Sydyk Karachev's first story books started to be published in this period. Karachev worked in the *Komok* newspaper in Almaty before the October Revolution, and during this period he produced works in Tatar Turkish. His poems, published after the October Revolution, have not been brought together yet. Many of his poems support Soviet domination. Sydyk Karachev wrote poetry but owes his fame to his prose. He wrote his first stories in Tatar language. *Armanduu Eki Cash*, *Kukuk Menen Zeynep*, *in Isik Slave Neck*, are some of them. The content of most of his stories in this period is related to the inequality of women and men. Some of his stories are still not translated into the Kyrgyz language. He also gave works in the field of drama, and his first work in this field was a play called *Vazife*. Karachev was one of the first translators of Kyrgyzstan. A. S. Pushkin, L. Tolstoy and A.P. He translated

Chekhov's works into the Kyrgyz language. He continued his journalistic activities in *Erkin Too* after the *Komok* and *Tilchi* newspapers in the cities of Almaty and Tashkent. He used the nickname's of *Aykin*, *Zakim* and *Chalkanچی* in the newspapers. Sydyk Karachev has a great role in the coming up of literary genres in this newspaper.

An element of perception has emerged in the Soviet Union that deals with the struggle between classes. This thought caused a harsh criticism in the countries of union. The authors who created works with innovative thinking were sentenced to severe punishments. The leading ones are Kasim Tinistanov and Sydyk Karachev. The authors who worked in *Molodaya Gvardiya* magazine in Moscow in 1922 formed a new literary group and the named it *Oktyabr*. Their aim is to create a Communist line. They founded the magazine *Na Postu* and criticized the prominent writers of the period with heavy language. Some works of A. Zonin and Maksim Gorkiy have been accused of the fact that there is nothing in common with the revolution. In the Kyrgyzstan, Aali Tokombaev became prominent with his severe criticisms. He criticized Karachev with severe language and saw it as anti-revolutionary. Karachev had to accept some accusations to get rid of repression and accusations. Tokombaev repeatedly accused Kasim Tinistanov's *Cynynagi of Kasim Irirs*, textbooks he wrote as a resource book for schools, and one of this plays on the grounds that he was anti-regime.

The first story of modern Kyrgyz literature belongs to Sydyk Karachev. He wrote his first stories in the Tatar language and published these stories in the newspaper *Komok*. *The Uylonuudon Escaped*, *Suygonuno Koshula Albadi*, *Aldangan Nur Daughter* are one of them. However, only the work named the *Uylonuudon Escaped* from the stories of Karachev was translated into Kyrgyz Turkish. The works of Karachev, who studied in the Cedit schools opened by the Tatars, are based on the name of *Oh my nation*, the importance of equality between men and women, reading and getting science. Especially in his book called *Uylonuudon Escaped*, the importance of reading and getting science is emphasized. The work is based on the difference of view between young people in Russian schools and young people in Tatar schools. There is a lot of Cedit influence in this work and the word *Oh my nation* in the story caused him to be criticized very heavily and faced with the accusation that he wrote his works on the basis of the idea of Panturkism.

Another work that caused criticism of Sydyk Karachev is *Erksiz Kundordo*, where the theme of equality between women and men are at the forefront. In order to become rich, the issue of giving families their daughters as the third fourth wife to old men and the love between the two young people was covered in the story. This work consists of additions to a story that the author previously wrote in Tatar language. Hero names and characters in the work have been changed. Similar stories of this kind are found in Turkish and Uzbek literatures. There is no difference between Cedit literature and the socialist realistic literature that shapes literature in the Soviet Union. Inequality between women and men, mollas who deceive the people, people who use religion for their own interests are also seen in these literatures. Aliye Teacher in *Vurun Kahpeye* and Cunush Teacher in *Bondage Days*, Long Huseyin, rich in *Vurun Kahpeye* and Mamirbay, rich in *Bondage Days*, can match.

Another issue that should be addressed in the period of *Erksiz Kundordo* is the reaction of the reader. Long efforts were made to obtain the book. In the story of *Erik Tañunda*, published in 1929, the equality of women and men, the importance of reading, a comparison of the old text and the new text was made.

The first theater work by Karachev written in Kyrgyz is *Teñdik Colunda*. In this drama, it seems that the elements of humor are almost nonexistent and are based on equality between

women and men. As can be seen, the same subjects are always emphasized in the works of Karachev.

As of 1930, party administrator manager their pressure against arts and cultural activities. In a short time, this pressure led to the execution of Turkist intellectuals. Sydyk Karachev is one of the leading writers who were murdered for their opinions. The fact that the definition of Cedit literature has more nationalism and has hostility towards the Russians has been seen as the main factor causing the killing of intellectuals in Kyrgyzstan and all of Central Asia.

KAYNAKÇA

- Akmataliev, A. A., Baygaziev, S. O., Caynakova, A. C., Marazıkov, T., Musaev, S. C., Sadıkov, T., & Erkebaev, A. E. (2015). *Kırgız edebiyatının tarihi XX-kılımdın Kırgız edebiyatı (20-60- Cıldar)*. Bişkek: Avrasiya Bas.
- Altımuşova, Z. (2013). Kırgızistan'da ilk millî gazetenin tarihçesi (1924-1940). *Süleyman Demirel Üniversitesi Fen Edebiyat Fakültesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 29, 73-90. Erişim adresi: <https://dergipark.org.tr/tr/pub/sufesosbil/issue/11408/136214>.
- Altmıyşova, Z. & Hasanaeva, L. (2019). Devlet adamı C. Abdrahmanov ve günlüğünün tarihi kaynak olarak değerlendirilmesi. *Selçuk Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Dergisi*, 42, 341-360. doi:10.21497/sefad.675365.
- Artıkbaev, K. (2003). *Alı Tokombaev (XX. kılımdağı Kırgız cazma edebiyatında Negiz Saluuçunun çıgarmaçılık düynösü cönündö)*. Bişkek: Biyiktik Basması.
- Aşlar, H. (2017). Kırgız halk şiirinde 'ürkün' yansımaları. *Manas Sosyal Araştırmalar Dergisi*, 6(4), 1-11. Erişim adresi: http://journals.manas.edu.kg/mjsr/archives/Y2017_V06_I04/7a3e4c22faa41e5b4c472543bbcf727.pdf.
- Bektenov, Z. (1996). *Zamandaştarım cönündö eskerüü (adabiy eskerüülör)*. Bişkek: Plus Basması.
- Buyar, C. (2017). Kırgız tarihi (başlangıcından 1991 yılına kadar). Cengiz Buyar (Ed.) *Kırgızistan: tarih-toplum-ekonomi-siyaset içinde* (s.47-91). Bişkek: Byr Publishing House.
- Cigitov, S. (1982). *Körküm söz maseleleri*. Frunze: Kırgızstan Basması.
- Cigitov, S. (1991). *Keçekinın sabaktarı bügünkünün talaptarı (izildöo sın makalalar)*. Frunze: Adabiyat Basması.
- Cigitov, S. (2006). Karanlık yıllar ve bir mihenk taşı: Sıdık Karaçev. (Kemal Göz, Çev.). *Manas Sosyal Bilimler Dergisi*, 15, 94. Erişim adresi: http://journals.manas.edu.kg/mjsr/oldarchives/Vol08_Issue15_2006/461.pdf.
- Dimitrieva, T. V. (1966). Na postu. dement'ev A. G (Ed.), *Oçerki İstorii Russkoy Sovetskoy Jurnalistiki (1917-1932) içinde* (s.389-398). Moskva: İzdatelstvo Nauka.
- İbraimov, O. (1991). *İstoriya Kırgızskoy Sovyetskoy liriki 1920-50e godı*. Bişkek: Kırgızistan.
- Kadıрманbetova, A. (2015). Sıdık Karaçev. *Okurmandın Kitep Tekçesi içinde* (s. 3-133), 1, Bişkek: İmak Ofset.
- Karaçev, S. (1967). *Erik taınıda, povestler ırlar kotormolor*. Tügölbay Sıdıkbekov(Ed.). Frunze: Kırgızstan Basması.
- Karasaev, H. (2001). *Husein Naama*. Bişkek: Kırgızstan Basımevi.
- Mamıtbekov, Z. Ç. (1970). Kırgız Sovyet cazma edebiyatının algaçkı saamalıkları. *Ala Too Dergisi*, 5, 149.
- Özdemir, B. (2019). Jenotdel (komünist parti kadın birimi) ve Türkistan'daki çalışmaları. *Bilig – Türk Dünyası Sosyal Bilimler Dergisi*, 91, 161-185. doi: 10.12995/bilig.9107.
- Sadıkov, A., Asanaeliev, K., Baygaziev, C., Cigitov, S. & Kerimcanova, B. (1987). *Kırgız Sovet edebiyatının tarihi*. Frunze: İlim Bas.
- Söylemez, O. (2019). *Türk dünyasında tarihî roman ve milli kimlik*. Ankara: Bengü Yay.
- Tokombaev, A. (1932a). Akademiya keçesi tuuraluu. *Kızıl Kırgızstan*, 44(4).
- Tokombaev, A. (1932b). Tınstan uulu kasımdın özünö bergen sın cana anın sın. *Kızıl Kırgızstan*, 53.
- Tokombaev, A. (1932c, 6 Mart). Akademiya Keçesinin Tıyanagı. *Kızıl Kırgızstan*.
- Tokombaev, A. (1933, 8 Ağustos). Adabiyat Cat İdeadan Tazalansın. *Kızıl Kırgızstan*.
- Tokombaev, A. (1934, 27 Nisan). Sıdıktın Erksiz Kündörü. *Kızıl Kırgızstan*, 97.
- Ziyayev, H. (2007). *Türkistan'da Rus hakimiyetine karşı mücadele (XVIII. – XX. asır başları)*. Ayhan Çelıkbay (Çev.) Ankara: Türk Tarih Kurumu Yay.